

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.04

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.18/18.168176>

Лілія ВОВК,

*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Україна)
vovk.lilia.90@gmail.com*

**СПЕЦИФІКА СТАНОВЛЕННЯ
ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ**

У статті розкриваються особливості процесу формування гендерної ідентичності дошкільників, зокрема дається психолого-педагогічний аналіз проблеми; визначено основні проблеми статевої соціалізації дітей обох статей; виокремлено рівні сформованості гендерної ідентичності старших дошкільників; проаналізовано подібності та відмінності гендерної поведінки хлопчиків і дівчаток дошкільного віку; актуалізовані питання зі створення реальних передумов для повноцінного розвитку дівчаток і хлопчиків відповідно до їхніх статевовікових та індивідуальних гендерних особливостей, які сприяють самореалізації жіночної / чоловічої індивідуальності та складають підґрунтя для подальшого дорослого життя зростаючої особистості.

Ключові слова: гендерне виховання, стать, ідентифікація, гендерна ідентичність, наслідування, старший дошкільний вік.

Lilia VOVK,

*Candidate of Pedagogic Sciences,
Lecturer at the Department of General Pedagogy
and Preschool Education
Ivan Franko State Drohobych Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine)
vovk.lilia.90@gmail.com*

**THE SPECIFICITY OF FORMATION
OF GENDER IDENTITY OF PRESCHOOLERS**

The features of the process of formation of gender identity of preschool children are described in the article, particularly, a psychological and pedagogical analysis of the problem is provided. The main problems of socialization of children of both sexes are stated. The development of a gender perspective in the study of phenomena and processes of social life implies the need to recognize that differences in the behavior of men and women are determined not so much by their physiological characteristics as mechanisms for long-term socialization, education and understanding of the nature

of men and women, consisting in every culture. Promoting gender equality in education should be understood as an extension of the living space for the development of individual abilities and inclinations of each individual. The levels of formation of gender identity of senior preschool children are selected. The similarities and differences between the gender behavior of boys and girls of preschool age are analysed. The issues of creation of the real pre-conditions for the full development of girls and boys according to their age and gender features that contribute to the self-realization of feminine / masculine individuality and provide the basis for further adult life of the growing personality are actualized. The theoretical approaches to the definition of gender identity are presented in the article. The basic stages of becoming of gender identity are analysed in ontogenesis. The issue of creating real conditions for the full development of girls and boys in accordance with their age-sex gender and individual characteristics that promote self-feminine / masculine identity and constitute the basis for future adult life of a growing personality are clarified. The main factors of influence on the process of forming of gender identity of a personality are identified. The differences of the process of the formation of gender identity of boys and girls are defined.

Key words: *gender education, gender identification, gender identity, role model, senior preschool age.*

Постановка проблеми. В умовах значних змін в житті суспільства на початку XXI ст. спостерігається загальна зміна культурних кліше мужності та жіночності в сфері гендерного виховання. Ціннісним орієнтирам для сучасної людини є свобода вибору шляхів самореалізації незалежно від статевої належності. В зв'язку з цим виникає потреба в перегляді, коректуванні позицій освіти в питаннях гендерного виховання дітей, так як вона тісно пов'язана з культурою народу.

Нові трансформаційні процеси у світовій спільноті й у нашій державі потребують глибокого осмислення соціально-психологічних механізмів набуття дитиною гендерної ідентичності як передумови повноцінної реалізації Я. Самодостатність, особистісне зростання, креативність, розвиток внутрішнього світу жінки і чоловіка поступово стають першочерговими цінностями, оскільки свобода особистості може бути досягнута шляхом саморозвитку, руйнацією стереотипів. Гендерна демократія можлива за умов належного виховання хлопчиків і дівчаток, їхньої орієнтації на партнерство та взаємозамінність у виконанні сімейних та соціальних ролей.

Актуальність матеріалів статті визначається соціальною стратегією держави, спрямованою на створення умов для різнобічного та гармонійного розвитку особистості, на використання її природного потенціалу, врахування статевого компоненту в усіх сферах суспільного життя, зокрема у дошкільній освіті.

Аналіз досліджень. Слід зазначити, що у психолого-педагогічній літературі, численні дослідження науковців присвячено вивченню різних напрямків гендерного виховання дошкільників, а саме: педагогічні ідеї гендерного виховання хлопчиків (О. Барановська, В.Бездітних, Л. Коряшина, ін.) і дівчаток (В. Нишева, О.Кікінежді та ін.); вивчення інтелектуально-психічних особливостей дітей різної статі (В. Васютинський, Т. Титаренко, Ю. Приходько та ін.); соціалізація дошкільників різної статі (Т. Говоруц, І. Рогальська-Яблонська та

ін.); статева диференціація та міжособистісні відносини у ранньому онтогенезі (В. Абраменкова, А. Арушанова, О. Кононко, М. Лісіна, Т. Рєпіна та ін.).

Багато численні дослідження вчених (І. Бех, О. Вороніна, А. Гончаренко, В. Еремєєва, Д. Ісаєв, В. Каган, О. Кононко, Д. Колесов, Л. Попова, Т. Рєпіна, Т. Титаренко, Т. Хрїзман) доводять, що освіта, як педагогічне явище, нерозривно пов'язана з культурою соціуму, потребує переосмислення, коректування позицій у питаннях статевого виховання підростаючого покоління (Титаренко, 2003: 45).

Мета статті. Дослідити процес становлення гендерної ідентичності дітей дошкільного віку як важливий фактор гармонійного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Гуманістичні концепції сучасної дошкільної освіти ґрунтуються на системі принципів, що виходять із необхідності пильної уваги, турботи, поваги, любові до кожної дитини як до неповторної особистості та забезпечення належних умов для їх реалізації. Йдеться, зокрема, про принципи: рівності, діалогічного спілкування, спільної участі дорослих і дітей в організації життя, які забезпечують рівні можливості для хлопчиків і дівчаток, бо орієнтовані на кожну дитину як на індивідуальність. Таким чином, функція батьків, вихователів полягає в тому, щоб забезпечити вільне і відповідальне самовизначення зростаючої особистості в новій статевої парадигмі суспільної свідомості.

Психологи також дійшли висновку: щоб зробити життя дітей кращим, треба знайти способи, які допоможуть їм вийти за межі традиційних гендерних ролей та засвоїти все краще, що є в ролях чоловічих і жіночих. Для цього треба приділяти якнайбільше уваги розвиткові загальнолюдських рис. Незалежність і впевненість, сміливість і чуйність, турботливість і тактовність – цінні і корисні риси особистостей обох статей, а не тільки хлопчиків чи тільки дівчаток.

Розуміння дитиною того, що «вона хлопчик (дівчинка)» сприяє запуску механізму ідентифікації з представниками своєї статі. Особливістю дошкільного віку є те, що виникає таке новоутворення, як гендерна ідентичність, яку розглядають як продукт соціального конструювання. Вона характеризує людину з погляду її належності до чоловічої чи жіночої групи, реальним оволодінням нею відповідної ролі, досягненням певного рівня статевої самосвідомості і статевої ідентифікації.

До структурних елементів гендерної ідентичності особистості належать гендерні уявлення, гендерна самооцінка, гендерні плани, способи і структури поведінки, які репрезентуються і реалізуються в середовищі, організмі і діяльності особистості як гендерні стереотипи та еталони, гендерна тілесність, гендерні ролі (Ткалич, 2016: 65).

Сучасний американський психолог Шон-Меган Берн описує чотири стадії становлення гендерної ідентичності дитини:

- гендерна ідентифікація – віднесення себе до тієї чи іншої статі;
- гендерна константність – розуміння того, що гендер незмінний;
- диференціальне наслідування: хлопчики зазвичай поведінки чоловіків, дівчата – поведінки жінок;
- гендерна саморегуляція – дитина контролює свою поведінку, застосовуючи санкції до самого себе (Берн, 2001: 156).

Стать є найпершою категорією, в якій дитина усвідомлює своє «Я». Первинна статева ідентифікація відбувається у дитини в півтора роки, коли дитина вже знає,

хто він – хлопчик чи дівчинка. У період від півтора до трьох років діти навчаються правильно відносити себе, а також інших людей до тої чи іншої статі (дівчинка, хлопчик, дядько, тітка), але розуміння дітьми статевих відмінностей ще істотно обмежена. На цю пору припадає початок її статевого виховання – засвоєння знань про взаємини статей, формування культури її статевої поведінки. Суть його полягає у делікатному поясненні відмінностей у будові чоловічого і жіночого організмів, опануванні елементарних навичок статевої гігієни, у формуванні статевотипізованої (властивої представникам певної статі) поведінки, толерантного ставлення до представників протилежної статі.

У три роки діти досить впевнено відносять себе до чоловічої або жіночої статі. За даними дослідження Н. Р. Христової, пояснюючи свою статеву приналежність, діти трьох років переважно посилаються на затвердження своїх батьків: «тато так сказав». Для дітей чотирьох років важливими ознаками, що визначають гендерну приналежність, є особливості зовнішнього вигляду (зачіска, одяг): «у дівчаток косички», «у хлопчиків короткі волоски», «у дівчаток спіднички». Для дівчаток привабливими атрибутами жіночої статі є різні аксесуари для зачіски, а також гарний одяг (Христова, 2008а).

Називаючи статі інших людей, діти чотирьох років також орієнтуються, перш за все, на відмінності чоловіків і жінок у зовнішньому вигляді (одяг, зачіска). Крім того, в цьому віці діти починають звертати увагу на традиційні види діяльності чоловіків і жінок у професійній сфері та сім'ї. Важливою особливістю статевої самосвідомості молодших дошкільнят є те, що вони ще не усвідомлюють сталість і незмінність статевої приналежності, вважають, що стать може змінитися з віком, при зміні одягу або в будь-яких інших ситуаціях.

Після чотирьох років у дітей завершується становлення статевої самосвідомості і освоюється стереотип статево-рольової поведінки, що проявляється в гендерних уявленнях, ціннісних орієнтаціях хлопчиків та дівчаток, їхніх інтересах. У віці 4–5 років діти, як правило, називають дві-три ознаки, за якими розрізняються хлопчики і дівчатка, переважно, це особливості зовнішності. Діти в цьому віці все ще можуть вважати статевою приналежність зворотною, про це свідчать дитячі запитання: «Тату, коли ти був маленький, ти був хлопчик чи дівчинка?» (Христова, 2008b).

У дошкільному дитинстві розпочинається етап вторинної статевої ідентифікації, тобто усвідомлення свого соціального призначення і відповідної поведінки в сім'ї, суспільстві. У цьому процесі особливої актуальності набуває проблема гендерного виховання – засвоєння дитиною знань про соціальні особливості буття статей. Ідеться про розкриття дитині того, що чоловіки і жінки різняться між собою не тільки за біологічними ознаками, а й за особливостями виконання ролей у сім'ї та суспільстві, що передбачає допомогу дитині в усвідомленні та прийнятті своєї статевої належності, опануванні й реалізації відповідних їй соціальних ролей. Хлопчики не повинні цуратися багатьох справ, які за традиційним розподілом соціальних ролей вважаються жіночими, а дівчатка повинні виховувати в собі здатність до успішного функціонування у сферах, в яких домінують чоловіки (бізнес, політика тощо). Усе це, на думку багатьох учених, стимулює всебічний розвиток особистості, сприяє максимальній її реалізації у сім'ї та суспільстві, гармонізує суспільні відносини. (Поніманська, 2015: 293).

Старший дошкільний вік є важливим періодом гендерного розвитку, становлення гендерної ідентичності. Діти 5–6 років досягають гендерної константності, усвідомлюють, що їх стать постійна і незмінна. Хлопчик, коли виросте, буде чоловіком, дядьком, татом, дідусем, а дівчинка, коли виросте, буде жінкою, тіткою, мамою, бабусею. Старші дошкільники не тільки правильно відповідають на питання «Ким ти будеш, коли виростеш, – мамою або татом (чоловіком чи жінкою?)», але і аргументують свою відповідь: «хлопчики бувають тільки чоловіками», «хлопчик не може бути тіткою», «дівчата бувають мамами».

До кінця шостого року життя дитина оволодіває статевою роллю, формується система статевої ідентичності. У дослідженні Р. Р. Христової встановлено, що більшість старших дошкільників позитивно ставляться до своєї статевої приналежності. Основною причиною задоволеності своєю статтю для дівчаток п'яти років є можливість мати красиву зачіску, одяг. Для п'ятирічних хлопчиків важливі зовнішній вигляд, володіння типовими для статі іграшками та спортивні заняття.

У шестирічних дітей збільшується кількість ознак, якими вони висловлюють задоволення своєю статевою ідентичністю. Для дівчаток 6–7 років більше значення має зовнішній вигляд, одяг і аксесуари, а також особистісні якості (доброта, розум). Хлопчики своє задоволення гендерною приналежністю обґрунтовують типовими для чоловіків якостями і функціями, силою, сміливістю, умінням захистити слабшого. В. О. Каган, Р. Р. Христов відзначають, що діти 5–7 років надають перевагу власній статі перед іншою, тобто виявляють деякий «статевий суб'єктивізм», коли своя стать вважається престижнішою, ніж інша (Каган, 2000: 63).

Перевага своєї статі проявляється в характеристиках, які діти дають представникам своєї і протилежної статі. Дівчатка називають своїх ровесниць добрими, красивими, слухняними, а хлопчиків часто називають хуліганями, задираками. Хлопчики відзначають у однолітків наявність сили, сміливості, а дівчаток називають плаксами і ін.

Назвемо деякі причини, які спричиняють інтерес до представників своєї статі у дошкільників: по-перше, хлопчики, як правило, надають перевагу грі-метушні, вони схильні до суперництва та змагання. Ігри дівчаток не такі динамічні, для них менш властива боротьба за домінування, тож вони, як правило, нецікаві для хлопчиків; по-друге, в іграх із хлопчиками дівчаткам важко впливати на них. Взаємодія здебільшого відбувається у межах правил, інтеракції спрямовані на підтримку інших, спільне заняття. Хлопчики під час взаємодії часто ущемлюють один одного, майже кожний прагне вийти переможцем. У статево-змішаних групах стиль поведінки іншої статі робить взаємодію неефективною, бо ж кожна сторона обстоє свої моделі спілкування. Хлопчики байдужі до комунікації дівчаток, вони не сприймають виявлення ними непрямой агресії (тихо зіпсувала сукню ляльці іншої дівчинки, обрізала їй шмат волосся тощо), їм імпонують чіткі правила боротьби за першість (хто краще заб'є м'яча в ворота, перестрибне через колоду тощо), з'ясування конфліктних ситуацій методом фізичної боротьби (Товкач, 2012: 38).

Однак народні, рухливі, динамічні ігри (лови, хованки), змагання подобаються і хлопчикам, і дівчаткам. Тому діти обох статей залюбки влучають у ціль

м'ячем, грають у кеглі, накидають кільця на стрижень, лазять, стрибають, плавають, їздять на велосипеді тощо.

У старшому дошкільному віці на фоні більш високої оцінки своєї статі виявляються і міжстатеві симпатії, перша дитяча закоханість, вибірковість у спілкуванні з представниками протилежної статі. У старших дошкільників складаються досить певні гендерні уявлення про якості мужності й жіночності, про типові для статі види діяльності дорослих чоловіків і жінок.

Послідовність і зміст етапів гендерної соціалізації однакові для дітей різної статі, але разом з тим існує певна специфіка гендерної соціалізації хлопчиків і дівчаток.

Багато дослідників вважають, що процес статевої соціалізації більш суперечливий і протікає більш складно у хлопчиків, ніж у дівчаток. Труднощі статевої соціалізації хлопчиків обумовлені дією як біологічних, так і соціальних факторів. На думку представників психоаналізу, хлопчики спочатку ідентифікують себе з матір'ю, а пізніше їм необхідно змінити первісну жіночу ідентифікацію на чоловічу. Дівчаткам освоєння жіночої ролі дається легше, так як їм не доводиться міняти свою первинну ідентифікацію з матір'ю.

Специфіка статевої соціалізації багато в чому визначається особливостями чоловічої та жіночої ролі як об'єкта для ідентифікації і наслідування. Жіноча соціальна роль як об'єкт для наслідування є більш доступною і зрозумілою. Діти постійно спостерігають виконання матір'ю сімейної ролі: виховання дітей (народження дітей, догляд за ними); господарська функція (приготування їжі, прибирання, тощо). У домашній обстановці діти мають можливість не тільки спостерігати дії матері, але і брати посильну участь у вихованні молодших братів і сестер, у господарських справах сім'ї.

Чоловіча соціальна роль, на відміну від жіночої ролі, більш віддалена від дітей, менш доступна для наслідування. Діти, особливо дошкільного віку, які не мають можливості спостерігати виконання батьками професійних, суспільних функцій, а в домашньому житті сучасної сім'ї функції батьків представлені не так яскраво, не завжди відображають традиційні чоловічі якості, привабливі для хлопчиків (сміливість, сила). Все це ускладнює процес їх гендерної соціалізації.

Посиліло несприятливу ситуацію статевої соціалізації хлопчиків все більш посилювана фемінізація виховання в сім'ї та освітніх установах. Зростання кількості неповних сімей, абсолютне переважає в дошкільних закладах та школі педагогів жіночої статі роблять чоловічу модель поведінки малодоступною для наслідування.

Особливо посилюється соціальний тиск на хлопчика з переходом в суспільну систему виховання – дошкільний заклад або школу. Згідно думку психологів, внаслідок жорсткого тиску на хлопчиків у формуванні статевої поведінки в поєднанні з недоліком ролевих моделей для наслідування хлопчик вимушений будувати свою статево-їдентичність переважно на негативному змисті: не бути схожим на дівчаток, не брати участь в жіночих видах діяльності.

Важливо відзначити, що стимуляція статевої поведінки хлопчиків з боку дорослих також переважно негативна. Дорослі, як правило, не заохочують чоловічі прояви, а карають за нечоловічі прояви. В результаті, як підкреслюють Ю. В. Альошина, А. С. Волович, чоловіча ідентичність

формується не як результат ототожнення себе з реальними чоловічими образами (батька, брата, педагога), а в результаті ототожнення себе з деяким соціальним міфом «яким повинен бути чоловік». Подібна ідентичність не володіє стійкістю, є «дифузною, легко вразливою і одночасно ригідною» (Алешина, Волович, 1991: 243).

В організації навчального процесу не завжди враховуються психологічні особливості хлопчиків. Існуючі в сучасній освіті стратегії навчання, форми і методи роботи з дітьми розраховані більшою мірою на дівчаток, орієнтовані на жіночу модель поведінки, так як вимагають в першу чергу старанності, зосередженої уваги, дисципліни, посидючості.

Хлопчики більш рухливі, непосидючі, неслухняні, у них частіше виникають конфлікти, тому вони отримують більше дисциплінарних зауважень, негативних оцінок, їх частіше карають. На думку багатьох учених, більш низькі досягнення хлопчиків у навчанні, ніж у дівчаток, часті порушення дисципліни, пояснюються тим, що роль «справжньої жінки» і «гарної учениці» не суперечать один одному, в той час як роль «хорошого учня» і «справжнього чоловіка» багато в чому не збігаються. Це протиріччя пояснює негативне ставлення до навчання хлопчиків, де, на їхню думку, немає місця для прояву чоловічих якостей.

Таким чином, процес гендерної соціалізації хлопчиків ускладнюється переважанням жіночого впливу на різних етапах розвитку, більш жорсткими вимогами до гендерно-нормованого образу хлопчиків з боку оточуючих.

Умови гендерної соціалізації дівчаток, на думку більшості дослідників, більш сприятливі. Первинна ідентифікація дівчинки з матір'ю відповідає статі і не потребує в подальшому змін. Дівчинка має значно більше доступних рольових моделей для наслідування, крім близьких родичів, як гендерної моделі для наслідування можуть виступати вихователі, педагоги.

У літературі виділені і несприятливі фактори статевої соціалізації дівчаток. Одним з найважливіших завдань формування дитячої особистості, на думку психологів, є руйнування первинної симбіотичної діади «мати – дитя», в якій дитина не сприймає себе як окремих суб'єкт. У зв'язку з первинною ідентифікацією дівчинки з матір'ю особливо актуальним відділення себе від матері є саме для дівчинки.

Складності соціалізації дівчаток, на думку ряду дослідників, особливо зарубіжних, обумовлені меншою престижністю жіночої ролі в суспільстві. Чоловічі якості (активність, наполегливість, лідерство) у суспільстві традиційно цінуються вище жіночих якостей. Широко пропагований в даний час образ «успішної жінки» також демонструє в першу чергу наявність чоловічих якостей.

Численні зарубіжні дослідження літератури і телевізійних передач для дітей показали вторинність жіночої ролі в порівнянні з чоловічою: жінки значно рідше представлені в головних ролях, назвах, їхня діяльність менш цікава і приваблива. Сприйняття жіночої ролі як менш престижної, вторинної робить жіночу роль не дуже привабливою для наслідування. За даними досліджень, уже в старшому дошкільному віці число дівчат, що віддають перевагу чоловічій ролі, чоловічій грі, значно перевершує число хлопчиків, які віддають перевагу жіночій ролі.

Таким чином, на думку ряду вчених, досягнення статевої ідентичності дається дівчинці легше, ніж хлопчикові, в той же час формування статевої ідентичності

перевага, більш високої оцінки всього жіночого для дівчинки виявляється істотно складніше через вплив гендерних стереотипів. У хлопчиків цей процес більш складний, так як чоловіча роль для них менш виразна, ніж жіноча, а вимоги, що пред'являються до хлопчиків, більш жорсткі. Для дівчаток модель жіночої поведінки більш доступна для наслідування, але у непевнена мотивація наслідувати жіночу роль, так як ця роль вважається мало престижною в суспільстві.

На становлення гендерної ідентичності впливають різні чинники – як біологічні, так і соціальні. Несприятлива ситуація розвитку може привести до різних відхилень у становленні гендерної ідентичності. На думку психологів, у дитини вже в 5–6 років можна визначити відхилення у статевій ідентифікації. Е. Сапогова виділяє ряд ознак, за якими можна судити про наявність проблем у становленні статевої ідентичності:

- перевагу дітьми іграшок та ігор, вибір ролей у групових іграх, які не відповідають статі;
- яскраво виражене прагнення не тільки спілкуватися з представниками протилежної статі, але і наслідувати їх у всьому;
- прагнення змінити зовнішність і одяг за стандартами «іншої статі»;
- вияв прагнення до спільності з «іншою» статтю в продуктах фантазії і творчості;
- незадоволеність своєю соціальною роллю і відповідними статі ступенями поведінкової волі;
- індивідуальний стиль поведінки (кокетство, прояв чоловічих якостей дівчатками) (Сапогова, 1996: 265).

Висновки. Таким чином, дошкільний вік є важливим періодом статевого розвитку дошкільнят, становлення гендерної ідентичності. У старшому дошкільному віці закладається система статевої ідентичності, що характеризується єдністю свідомості та поведінки. В процесі гендерного виховання дітей необхідно враховувати не тільки статево приналежність, але і тип статевого поведінки дитини, ступінь сформованості гендерної ідентичності.

Формування гендерної ідентичності у дітей дошкільного віку – це, перш за все, пізнання моральних вимог, норм, правил поведінки. Зразки поведінки, які діти переймають від дорослих шляхом наслідування, накладають найбільший відбиток на моральне обличчя й поведінку хлопчиків і дівчаток. Завдання педагога – разом із родиною прищеплювати підростаючій людині відповідні до своєї статі способи поведінки, надаючи елементарну гендерну освіту і здійснюючи гендерне виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешина, Волович, 1991 – Алешина Ю. В., Волович А. С. Проблемы усвоения ролей мужчин и женщин // Вопросы психологии. 1991. № 4. С. 243.
2. Берн, 2001 – Берн Ш. Гендерная психология. СПб.: Прайм-Еврознак; М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 320 с.
3. Каган, 2000 – Каган В. Когнитивные и эмоциональные аспекты гендерных установок у детей 3–7 лет // Вопросы психологии. 2000. № 2. С. 61–79.
4. Поніманська, 2015 – Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. К.: «Академвидав», 2015. 448 с.
5. Сапогова, 1996 – Сапогова Е. Психосексуальная идентификация в дошкольном возрасте // Журнал практического психолога. 1996. № 5. С. 265.

6. Титаренко, 2003 – Титаренко Т. Хлопчики і дівчатка: Психологічне становлення індивідуальності. К., 2003. 48 с.
7. Ткалич, 2016 – Ткалич М. Гендерна психологія: навч. посіб. 2-ге вид., випр., доповн. К.: Академвидав, 2016. 245 с.
8. Товкач, 2012 – Товкач І. Гендерне виховання дошкільнят // Дошкільнє виховання. 2012. № 3. 368 с.
9. Христова, 2008а – Христова Р. Г. Представления дошкольников о своей гендерной принадлежности // Современный детский сад. 2008. № 8. С. 10.
10. Христова, 2008b – Христова Р. Г. Представления дошкольников о своей гендерной принадлежности // Современный детский сад. 2008. № 11. С. 12.

REFERENCES

1. Aleshyna, Volovych, 1991 – Aleshyna Yu. V., Volovych A. S. Problemy usvoeniya rolii muzhchyn y zhenshchyn [Problems of assimilating the roles of men and women] / Problems of psychology. 1991. No. 4. P. 243. [in Russian]
2. Bern, 2001 – Bern Sh. Hendernaia psikhohohiia [Gender Psychology] / SPb.: Prime-Euroznak; M.: OLMA-PRESS, 2001. 320 p. [in Russian]
3. Kahan, 2000 – Kahan V. Kohnnytvnye y smotsyonalnye aspekty hendernykh ustanovok u detei 3–7 let [Cognitive and emotional aspects of gender settings in 3–7 years children] / Questions of psychology. 2000. No. 2. P. 61–79. [in Russian]
4. Ponimanska, 2015 – Ponimanska T. Doshkilna pedahohika: pidruchnyk [Preschool Pedagogy: Textbook] 3rd type. Kyiv: «Akademvidav», 2015. 448 p. [in Ukrainian]
5. Sapohova, 1996 – Sapohova E. Psykhoseksualnaia ydentyfykatsiia v doshkolnom vozraste [Psychosexual identification in pre-school age] / Journal of practical psychologist. 1996. № 5. P. 265. [in Russian]
6. Tytarenko, 2003 – Tytarenko T. Khlopchyky i divchatka: Psykhohohichne stanovlennia individualnosti [Boys and Girls: Psychological Development of Individuality]. Kyiv, 2003. 48 p. [in Ukrainian]
7. Tkalych, 2016 – Tkalych M. Henderna psikhohohiia: navch. posib. [Gender Psychology: Teach. Manual] 2nd edition., Edition, supplement. Kyiv: Akademvidav, 2016. 245 p. [in Ukrainian]
8. Tovkach, 2012 – Tovkach I. Genderne vykhovannia doshkilniat [Gender education for preschoolers] / Preschool education. 2012. No. 3. 368 p. [in Ukrainian]
9. Khrystova, 2008a – Khrystova R. H. Predstavleniia doshkolnykov o svoei hendernoi prynadlezhnosti [Representation of Preschoolers on Their Gender Equity] / Modern Kindergarten. 2008. No. 11. P. 10. [in Russian]
10. Khrystova, 2008b – Khrystova R. H. Predstavleniia doshkolnykov o svoei hendernoi prynadlezhnosti [Representation of Preschoolers on Their Gender Equity] / Modern Kindergarten. 2008. No. 11. P. 12. [in Russian]

Статтю подано до редакції 28.02.2018 р.